

נעסוק היום בנושא אקטואלי מעין כמותו – אפשר להוסיף גם 'לצערנו'. אנחנו לא מדברים על לקיחת שוחד, שוחד תמיד היה אסור וזה פסוק מפורש בתורה ואין עליו ויכוח. אנחנו מדברים על לקיחת טובת הנאה על ידי איש ציבור.

נקדים ונאמר שהמציאות המוסרית כיום שיש ויכוח האם זה דבר אסור או בעייתי, שונה אפשר לומר בצורה מהותית מהמציאות שהייתה בעולם הכללי במשך מאות שנים ואולי אלפי שנים, שחלק מההטבות והמשמעות של כהונה ציבורית זה שאתה גם מקבל מזה כל מיני רווחים. שוב, אנחנו לא מדברים על שוחד, למרות שיש משטרים רבים עד היום שבלי ה'בקשיש' או השוחד אי אפשר להשיג שום דבר, אבל גם במשטרים מתוקנים יותר, לקיחת טובת הנאה הייתה משהו סטנדרטי. היום אנחנו במצב שראשי ממשלות נכנסים לחקירות על דברים כגון אלו, וגם המצב החוקי הוא מאוד מעורפל – לא ברור לחלוטין. לא נדבר על ראשי ממשלות ושרים, אלא ניקח לדוגמה אדם בשם אבנר כרמלי שמשמש כיו"ר דירקטוריון בחברה ציבורית מסוימת. והחברה הציבורית הזו מחפשת חשב, והם מפרסמים מכרז כפי שמקובל ומגיעים קורות חיים של אנשים. אותו אדם עובר על הערימה של הקורות חיים ופתאום הוא מזהה בין דפי הקורות חיים את קורות החיים ששלח ידידו מהעבר משה כהן. והוא זוכר שאותו משה כהן באמת בחור רציני, טוב, בחור מוסרי, והוא קורא לו לראיון, שואל אותו איפה הוא היום, ובאמת משה כהן נראה כמתאים לתפקיד. הוא יושב בישיבה של הדירקטוריון ומשכנע את החברים שמשה כהן הכי מתאים לתפקיד. משה כהן מתקבל לתפקיד ועד כאן נראה שהכל בסדר, אין בעיה. אבל לאחר שמשה כהן מקבל את ההודעה המשמחת שהוא נבחר להיות החשב של אותה חברה, שבוע אחר כך מקבל אבנר כרמלי אליו הביתה שובר למסעדה זוגית באמצעות שליח, ובפתק המצורף נכתב 'תודה על עזרתך – משה כהן'. מה קורה? משה כהן לא ניסה לפני כן להשפיע על התהליך, רק שלאחר מכן כאות תודה הוא שולח לחבר הדירקטוריון את השי הזה. מותר? אסור? ישנם המון מקרים כאלו.

אני זוכר לפני שנים ראינו אדם שיצא מחתונה של בן של שר, והוא סיפר שהוא נתן מתנה לבן של השר מאה אלף דולר – זה היה סכום עצום. מעין 'שלח לחמד'. מותר? אסור? יש התייחסות בהלכה למקרים כאלו? אין התייחסות?

נראה את הגמרא במסכת סנהדרין¹ שמספרת סיפור שאפשר ללמוד ממנו לענייננו. מספרת הגמרא כך; 'בר חמא קטל נפשא. אמר ליה ריש גלותא לרב אבא בר יעקב פוק עיין בה' – קח את המקרה הזה, תעיין – 'אי ודאי קטל ליקרויי עינוהי', ומסביר רש"י² – 'ינקרו את עיניו'. רש"י מסביר כפשוטו. 'דבטלו מיתות בית דין' – אגב, לא בטוח שלא היו הורגים שם, אבל מיתת בית דין לפי ההלכה אסור

¹ תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין כ"ז.
² שם

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "קבלת טובות הנאה במשרות ציבוריות"

היה לעשות, 'והאי קנסא קא עבדינן ביה דבית דין מכין ועונשין שלא מין התורה'. אנחנו לא רוצים רציחות בעם ישראל ולכן אפשר להכות אותו ולענות אותו, 'ויש אומרים יטלו ממונו וייתנו ליורשים' אז יש אומרים שעונש עיוורון זה מספיק ירתיע, ויש שאומרים שעני חשוב ולכן יטלו את ממונו וייתנו אותו ליורשי האדם שהוא רצח. 'ויש אומרים שמתא', חרם, במציאות הקדומה ועד היום זה דבר נורא ואיום 'וראשון עיקר' – כלומר, לפי רש"י נראה לו שמדובר על ממש הוצאת העיניים כפשוטו. 'אתו תרי סהדי ואיסהוד דוודאי קטל', הגיעו שני עדים והעידו בפני רב אחא בר יעקב שאותו בר חמא ודאי הרג את הנפש. 'אזל איהו אייתי תרי סהדי אסהד ביה דחד מהנך, חד אמר קמי דידי גנב דחושלא', מגיעה התגובה של הסניגור, ובר חמא מביא שני עדים שלא מתווכחים על הרצח הזה ספציפית, אלא שהם מעידים על כשרותם של העדים. כידוע, עדים שמעידים צריכים להיות עדים שכשרים לעדות והוא אומר שהעד הזה פסול, למה? כי אומר העד שהוא ראה שהוא גנב כמות של שעורים קלופים, כך אומר רש"י. 'וחד אמר קמי דידי קתא דבורתיא', גנב לפני בית יד של רומח. אם כך יש כאן ניסיון לפסול את העדים לא על העדות הזו ספציפית אלא ממקומות אחרים. 'אמר ליה מאי דעתך כרבי מאיר דחשידי אממון חשידי אעדות נפשות?' אומר כנראה רב אחא בר יעקב לרב חמא, אתה חושב שאני סובר כרבי מאיר, שאם הוא חשוד על ממון האדם הזה גם נפסל לעדות נפשות? 'הרי רבי מאיר ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי ורבי יוסי האמר הוזם בדיני ממונות כשר בדיני נפשות'. אז רב אחא בר יעקב הדיין אומר תשמע, העדות הזו היא לא עדות רלוונטית. נכון, העד הזה גנב – אבל אם היית מפריך את עדות הרצח באופן אחר אין בעיה, אבל זה שאתה אומר שהם מושחתים בדיני ממונות, זה לא אומר שהם פסולים לדיני נפשות. ישב שם רב פפי ליד ואמר כך 'הני מילי דלא סתם לן תנא כרבי מאיר', כל מקום שאנחנו אומרים שהלכה כרבי יוסי זה איפה שהתנא לא סותם כרבי מאיר, 'אבל הכא סתם לן תנא כרבי מאיר. דתנן אלו הן הפסולים המשחק בקוביה והמלווה בריבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית והעבדים' – וכאן מדובר כמובן שהם פסולים לכל העדות, למה? כי יש עליהם חשד של ממון. וממשיכה המשנה ואומרת 'זה הכלל כל העדות שאין האישה כשרה לה אף הם אינם כשרים לה. מני?', כמי המשנה הזו? 'אילימא רבי יוסי והאיכא עדות בדיני נפשות שאין האישה כשרה לה והן פסולין לה' – ואותם פסולים ממונות לפי דברי רבי יוסי הם כשרים לה. אז כנראה משנתנו לא כרבי יוסי, 'אלא לאו רבי מאיר היא', וכשרבי מאיר הוא כסתם משנה פוסקים כמותו להלכה ולא שומרים על הכלל שרבי מאיר ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי.

יוצא שזה שבר חמא הביא עדים זה זיכה אותו בדין. כי העדים האלו גילה שאותם עדי רצח הם היו גנבים ועדים כאלו פסולים לעדות. ממשיכה הגמרא ומספרת 'קם בר חמא נשקיה אכרעיה', בר חמא, אותו חשוד ברצח, קם ונישק את הרגליים של רב פפי שהיפך בזכותו 'וקבליה לכרגא דכוליה

שנה', כלומר הוא קיבל עליו את כל המיסים שרב פפי היה צריך לשלם. כאן זה קצת נהיה מורכב. בסדר, נישק לו את הרגליים על שזיכה אותו בדין מובן לגמרי, בזכותו הוא ניצל מעיוורון, אבל מה ההמשך? הוא מקבל על עצמו את כל המיסים שהמלך הטיל על רב פפי למשך כל השנה. מה זו טובת ההנאה הזו? ולכאורה רב פפי הסכים.

כל הראשונים קופצים על הסיפור הזה. כך כותב הרא"ש³ 'מקבל לכרגיה דכולי שנה – לדבר בעדו אל המלך לפוטרו מן המס, ובלאו הכי פטירי רבנן מכרגא הילכך לא הווי כשוחד מאוחר'. הרא"ש מרגיש בעניין הזה – הוא אומר שיש גם איסור לא רק על שוחד מוקדם, זה השוחד הקלאסי כשאדם משלם כדי להשפיע על הדין. יש גם איסור נוסף, מחדש הרא"ש, שנקרא 'שוחד מאוחר'. אלא מה היה פה? הוא היה צריך מישהו עם קשרים לשלטון שיסלול לו את הדרך לפטור הזה. הוא לא שילם לו אלא עשה לו טובה. נבין, מה קורה היום? יש כאן באמת גבול דק ובעייתי. כיום יש אנשים שתורמים למערכות בחירות של אישי ציבור. אז אמנם יש כאלו שמחברים אידיאולוגית לתפיסה של אותו איש ציבור וזה בסדר, אבל יש כאלו שצריכים מישהו שיהיה אפשר להרים אליו טלפון ולקבל דברים שבאמת מגיעים לו אבל הוא צריך את הדחיפה המתאימה במקום המתאים. ואותו תורם אומר שזה מה שהוא מחפש, הוא לא רוצה לחרוג מהכללים אבל הוא צריך עזרה מבפנים. כך אני מבין את הרא"ש, תלמידי החכמים שבבבל היו פטורים ממס, אבל רב פפי היה צריך מישהו שירשום לו את האישור הזה, ובר חמא עם הקשרים שלו עם המלך דאג לאישור. כך אומר הרא"ש. בנו של הרא"ש כותב כך; 'התם שלא כדן היו מטילין שקיבל ההוא מדרבנן כרגא דבר חמא ולא חשש לשוחדא דאינו אלא כמברית ארי מנכסי חברו'. הבן של הרא"ש חולק על אביו ואומר שהשלטון בסיפור שלפנינו לא היו מטילים את המס כדן, ומהמס הזה הצליח בר חמא לפטור אותו. אנחנו שוב רואים שכולם מתפתלים איך מצליחים להסביר את הגמרא הזו. נמשיך בדברי הרא"ש 'כשוחד מאוחר דאסור כריבית מאוחרת'. הנושא של 'שוחד מאוחר' זה חידוש של הראש, הוא לא מופיע בחז"ל. הרא"ש משווה את השוחד המאוחר לריבית מאוחרת – לגבי ריבית אנחנו יודעים שמסכמים מראש, ריבית קצוצה, אני מלווה לך אלף שקל, כל חודש שאתה לא מחזיר אתה צריך לתת לי עוד מאה שקלים. זו ריבית קצוצה שאסורה מן התורה. ריבית מאוחרת הכוונה היא שלאחר שהחזרתי לך את הסכום אני נותן לך עוד ציפור של כסף על ההלוואה הזו. הפלפולא חריפתא⁴ על הרא"ש כותב כאן דבר יפה – 'בוא וראה דבר גדול שהשמיענו רבנו. דשוחד אסור אף בדבר שאינו דין תורה אלא דרך קנס בעלמא כהך דהכא דפירש רש"י דקנסא הוי. ואפילו הכי מפרש רבינו דקביל עליה כרגא דשלא בדרך שוחד היה. כתבתי את זה להורות למתמנים על הציבור, אף על פי שאין

³ שם פרק ג', סימן י"ז.

⁴ שם ס"ק ש'.

דינם דין תורה ולא נתקבלו לכך אפילו הכי היזהרו מלקבל מתנות על דיניהם'. בימינו כידוע אין דיינים סמוכים – ניסו לחדש את זה לאחר גירוש ספרד, אבל כיום אין לנו דיינים סמוכים ולכן כל הדינים שאנחנו דנים זה לא ממש מדין תורה. ואפילו הכי, אפילו שאנחנו דנים רק דיני קנסות, אומר הרא"ש שהוא נזהר שלא לקבל כסף על זה ובתוך דבריו הוא מורה על כך שזה בעייתו. והפלפולא חריפתא אומר 'לפי זה יזהרו מלקבל מתנות על דיניהם' – כי יש להם עדיין איזה מין תפקיד רשמי. מקור נוסף זה היד רמה על מסכת סנהדרין⁵ והוא שואל את השאלה שראינו כבר ברא"ש 'וכי תימא רבי פפי גופיה היכי שרי לקבולי מיניה והא קאתי לידי חשדא'? הרי יש כאן, איך שלא נסביר את זה, איזו טובת הנאה מסוימת ואיך הוא התיר לעצמו לקחת את הדבר הזה? עונה היד רמה 'רב פפי לאו דיינא הוי אלא מיקם הוי קאי התם ומעיין ליה בדינא בהדי דיינא'. בעצם הוא היה סטאז'ר בשפה שלנו, הוא לא היה ממש דין – כמו שמסביב לבית הדין היו המון מתלמידים וכולי והוא שמע את זה, ובגלל שלא היה לו תפקיד רשמי אלא יותר מעורפל, הוא התיר לעצמו להתערב ולאחר מכן לקבל גם איזו טובת הנאה. אבל, כמו שאנחנו נראה בשולחן ערוך, דין שדן כבר ובא בעל הדין ליתן לו מתנה על שהיפך בזכותו אסור לו לקבל. נשים לב – אפילו אם הדין בסופו של דבר חייב את הבעל דין, אבל הוא הוציא אותו טוב במשפט הזה, בלי שום סיבה, אף אחד לא סגר כלום לפני הדין, הוא פשוט היפך בזכותו, לימד עליו זכות. ויכול להיות שאפילו בסופו של דבר הוא חייב אותו – עדיין אסור לו לקבל מתנה, זה שוחד מאוחר. אנחנו רואים לגבי המקרה בסנהדרין עד כמה התפלפלו ונזהרו שלמרות שרב פפי נכח שם באותה סיטואציה הוא לא יכול היה לקבל.

פתחנו בהקדמה ארוכה על חבר דירקטוריון שקיבל מתנה ממועמד שהתקבל במכרז – גם אם נדבר על המקרה בסנהדרין שמדובר במציאות של בית דין, עדיין זה לא מורה על כך שבדוגמה שהבאנו מהתחום הציבורי שהוא לא דייני-משפטי, גם תהיה בעיה.

הבן איש חי בשו"ת תורה לשמה⁶ שאותו אגב הוא כתב בעילום שם – הוא קרא למי שכתב את השו"ת הזה 'יחזקאל כחלי' אבל הוכיחו שהבן איש חי עצמו כתב את זה. הוא עוסק בשאלה דומה – חכם שמסדר פסק דין לבעלי דינים והוא מראה אותו לדיינים והם שפוסקים, האם מותר לחכם לקבל מתנה מן הבעל דין. אחד הנושאים שהרבה מדברים עליהם הוא המלצות משטרה וכו' אלו. על מה מדובר כאן? לדיינים אין זמן לכתוב את הפסקים בעצמם, אז מביאים לו את המקרה, הוא בודק את הדברים כולם, כותבים את הפסקים, והדיינים קוראים את הפסק, בודקים את כל העובדות, ואם נראה להם מה שהוא כתב לפי ההלכה הם חותמים למטה. גם כיום ידוע שכמעט את כל פסקי הדין עצמם לא השופטים עצמם כותבים אלא מתמחים שיושבים במשרד. ונשאלת כאן

⁵ שם

⁶ ר' יוסף חיים מבגדד, שו"ת תורה לשמה, סימן שמ"ה

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "קבלת טובות הנאה במשרות ציבוריות"

השאלה, אומר החכם הזה, אני לא פוסק את הדין, אני רק מביא והדין עצמו הוא זה שפוסק את הדין – האם אני יכול לקבל מתנה מהבעל דין? הבן איש חי מביא את הגמרא שלנו בסנהדרין גבי רב פפי שהיפך בזכות בר חמא לפני רב אחא בר יעקב וכתב הרא"ש ובלאו הכי פטירי רבנן מכרגא הלכך לא הוי כשוחד מאוחר עיין שם. ומהר"ם אלישקר בתשובה כתב תשובת רבנו נחמיה תלמיד הרא"ש שכתב בשם רבנו מאיר דשלא כדין היו מטילים עליו כרגא ולכן לא חיישינן לשוחדא דהוי כמברית ארי. וכן כתב מורנו הרב רבי יוסף קארו בבית יוסף הביא תשובת רבנו וכתב שם מרן ז"ל שהציבור היו פורעין ולא היה רוצה להחזיק טובה לציבור'. מה קרה? הציבור החליט שהם פורעים את הכסף של המיסים לתלמידי החכמים והוא רצה לפרוע בעצמו, ואחרי הסיפור הזה הוא היה מוכן שבר חמא ישלם לרב פפי. 'נמצא לכולהו רבותא הנזכרים בכהאי גוונא ליתיה דשוחדא'. רואים שוב שכולם רואים במקרה הקלאסי הזה שוחד, 'ולכן כל חד תריץ יתיב חד טעמא בהא דלא חשש רב פפי באיסור שוחד. והנה שם מפורש בגמרא דרב פפי לא היה הוא עצמו דין בדבר הזה כי אם רב אחא בר יעקב היה דין ועל פיו יקום דבר, דהכי אמרינן התם בעמוד א' כי הא דבר חמא קטל נפשא אמר ליה ריש גלותא לרב אבא בר יעקב פוק עיין בה אי ודאי קטיל לעקרוי לעינוהי אתו תרי סהדי וכו' ע"ש, ועם כל זה סברי רבנן דבלאו היינו טעמא הוה איכא איסור שוחד גבי רב פפי אף על גב דלא הוא הדין בדבר ורק הוה יתיב התם כשהיה רב אבא דן את הדין הזה'. הוא אומר שרב פפי לא היה הדין. באמת כאן הוא מצא נקודה לזכות את אותו אחד שלא יעוורו אותו, אבל הוא לא היה דיין. ואנחנו רואים שכל הראשונים עומדים על רגליהם כדי למצוא מדוע זה לא היה שוחד. אבל הוא לא דיין, הוא מתמחה. 'והיינו מוכרח לומר דסבירא ליה דכיוון שהוא דיבר בזה ממקור הדין להביא בזה ראיות וטעמים על פי הדין לזכות בר חמא חשיב כחד מין הדיינים'. אם ברגע שיש לך סמכות להביא ראיות או שיש לך איזושהי מעורבות בתהליך הזה אסור לך לקבל שוחד אפילו מאוחר. 'והוא הדין בנידון דידן כיוון שזה החכם בעל התשובה מביא ראיות וטעמים על פי הדין בדבר ההוא ודבריו אלו נמצאים לפני הדיינים אף על פי דעל פי הדיינים דמתא יקום דבר', למרות שעל פי אותם הדיינים יקום דבר, 'עם כל זה חשיב זה הפסקן כחד מינייהו ואסור לקבל הנאה משום שוחד ואפילו מאוחר, וכל שכן שהוא מתנה מעיקרא ומפרש שכרו והנאתו'. ויש לנו בזה המון תחומים אפורים של לפעמים חברות שהן סוחרות אנשים שייתנו חוות דעת מקצועית בפני משרדי ממשלה ולפעמים משרדי הממשלה אומרים תשכרו אנשים שיש להם את המומחיות הזו והם מקבלים על זה שכר. ולפעמים השכר הזה לכאורה יכול להיות כאן דבר בעייתי שהשכר הזה משפיע על ההחלטה שלהם. הדברים האלו הם מאוד בעייתיים כפי שעולה מדברי הבן איש חי שאומר שברגע שיש לאדם נגיעה בעניין אסור לו לקבל שום טובת הנאה מבעל דין ברגע שיש לזה השפעה על

ההחלטה הסופית, למרות שהוא יכול לבוא ולטעון שהוא יעשה את הדברים באופן מקצועי לחלוטין. ברגע שיש לו נגיעה אז הדבר הזה אסור.

עד היום, כל הסיפור ששומעים בחדשות ביחס להמלצות – המלצות? בסופו של דבר בית משפט מחליט. זה לא נכון, בהמלצות עצמן יש כבר ביטוי של דעה, וזה משפיע על קבלת ההחלטות, למרות שלא תמיד מקבלים את ההמלצות. לפי דברי הבן איש חי ברגע שיש איזושהי נגיעה בדבר יש כאן דבר בעייתי.

ישנה גמרא נוספת מורכבת, במסכת יומא⁷, 'מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורין לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כהן גדול'... אנחנו מדברים על סדר יום הכיפורים בבית המקדש, 'קרא אתה בפיד שמא שכחת או שמא לא למדת. בשלמא שמא שכח ליחיה', בסדר – בשעה שהכהן הגדול היה תלמיד חכם הוא עצמו היה דורש בליל יום הכיפורים. היה אסור לו לישון שלא יקרה לו מקרה של קרי והוא עצמו היה דורש, ואומרת שם המשנה שאם הוא היה בר הכי הוא היה דורש בעצמו ואם לו היו דורשים לפניו, אבל היו אומרים לו תקרא אתה בפיד 'שמא שכחת או שמא לא למדת'. שתי אפשרויות. 'בשלמא שמא שכח', טוב, אנחנו בני אדם, אנחנו יכולים לשכוח, 'אלא שמא לא למד, מי מוקמינן כי האי גוונא?' איך הוא נתמנה לכהן גדול אם הוא לא למד? יוהתניא הכהן הגדול מאחיו שיהיה גדול מאחיו בכוח, בנוי, בחכמה, ובעושר'. כתוב במפורש שבחכמה. 'אמר רב יוסף לא קשיא, כאן מקדש ראשון כאן מקדש שני'. אל תקשה. מקדש ראשון באמת היו שמים את הכהן הגדול הכי מובחר. אבל מקדש שני 'דאמר רב אסי תרקבא דדינרי עיילא מרתא ברת בייתוס לינאי המלך על דאוקמא ליהושע בר גמלא בכהני רברבי'. מלכא בת ברתוס העלתה שק של דינרים לינאי שהוא יעמיד את יהושע בן גמלא ככהן גדול. יהושע בן גמלא הוא אחד מתלמידי החכמים הגדולים, זה לא עם הארץ. מי שיפתח במסכת בבא בתרא יראה שיהושע בן גמלא הוא זה שבזכותו יש בתי ספר – תקנת רבי יהושע בר גמלא – ראה רבי יהושע בן גמלא שיש תקלה, יש ילדים שאין להם אב שילמד אותם, ותיקן בתי ספר. בתי ספר זו המצאה יהודית – עד לפני מאה מאתיים שנה רוב העולם הגויי לא היה לומד בתי ספר, מתי מעט למדו, אחוזים בודדים. ביהדות זה תמיד היה להיפך. ואומרת שם הגמרא 'זכור לטוב רבי יהושע בן גמלא שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל', והוא קנה את הכהונה הגדולה בכסף? הוא הסכים לזה? כל הראשונים דנים בזה. כיוון אחד אומר שזה לא אותו רבי יהושע בן גמלא, אלא יהושע בן גמלא אחר שהיה רשע. כיוון שני שלאחר שקנה את הכהונה הוא חזר בתשובה. עוד כיוון ששמעתי בשם רבי אלחנן וסרמן שאמר שאם אתה יודע שכל מי שיתמנה לתפקיד הוא נורא ואיום, ואם אתה תשלם כסף, אתה כאדם ראוי תתמנה לתפקיד, אז מותר לך

⁷ תלמוד בבלי, מסכת יומא י"ח.

לשלם כסף. אם המערכת כולה מושחתת ועל ידי זה שאתה צדיק גדול לא תיקח את התפקיד המערכת תהיה עוד יותר מושחתת, מותר לך. זה כמובן כיוון מסוכם כי הגבול הוא דק. נראה תשובה מאוד מעניינת של החתם סופר⁸; 'אנשי קהילת קודש פלונית התאספו יחד בני הקהילה לקבל עליהם רב ומורה. והיו מסכימים על ד' רבנים' – לא מדובר בדיין, 'ליתנום אל תוך הקלפי ומי שיעלה מהם ראשון יחזרו וישאלו לאנשי קהילת קודש, אם יתרבו המתרצים בו על הממאנים הרי הוא הרב, ואם לאו יקחו שני מן הקלפי ויעשו עימו כמנהג הראשון וכן בשלישי וברביעי'. מה הרעיון? לקחו ארבע שמות שעלו לגמר, של רבנים, והכניסו לקלפי, ואמרו – אם הרב הראשון שעולה בקלפי הרוב יסכימו שהוא יהיה הרב, אנחנו נקבל אותו. אם הרוב מוחים – כנראה שכולם הכירו את הרבנים – ממשיכים הלאה עד שייבחר הרב הנכון. 'והנה הרוב מיאנו במי שעלה ראשון וכן בשני, והשלישי זכה על פי רוב הדעות'. לכאורה עד כאן בסדר גמור. 'אחרי איזה ימים היה קול המון סוער כי הרבה מאנשי קהילת קודש קיבלו שוחד ממון מקרובי הרב שהוא כדי למנותו עליהם אחרי זה'. פתאום הייתה שמועה שהקרובים שלו בחשו בקדרה. הם שלחו מעטפות עם מזומנים בפנים שתבחרו ברב פלוני, לא ברור אם היה בידיעתו או שלא בידיעתו. לאחר מכן 'נמצא כתב מאחד מאנשי קהילת קודש ששלח לאחיו הדר בעירו של הרב ויען כי הרגישו הקהל שימצאו בו דבר סתר מהנ"ל פתחו ומצאו כתב בו שזה מבקש מאחיו שבעיר הרב שקיבל עבורו חלקו המגיעו משוחד קבלת הרב ושגם יהיה זהיר לשלח חלק כל אחד ואחד כפי הנאמר להם'. פתחו את המכתב ורואים שהוא אומר תזכור את מה שהבטחתם לשלם, תשלמו בזמן – וכך נעשתה מהומה שלמה סביב בחירתו של אותו רב. 'כפי הנאמר להם דאי לאו הכי לא יהיה רב שם כי אדעתא דהכי הסכימו עליהם מעיקרא'. מוציאים את המכתב וכתוב שם אם לא תשלמו לכולם כמו שהבטחתם הוא לא יהיה רב אצלנו, אנחנו נפוצץ את הסיפור הזה. 'ואז נועדו אנשי קהילת ובאו לפני בקובלנה', הגיעו לחתם סופר עם התלונה הזו 'לומר מעתה לא יחפצו ברב המקובל עליהם הנ"ל, כי היה הכל בפסלות, ועל ידי זה מתגבר המחלוקת ויחלק העם לחצי ועודני עומד לשום דמי מלחמה בשלום להתפשר מפני כבוד התורה ומפני השלום'. זה בעייתי, יכול להיות שהרב עשה הכל בתמימות והקרובים שלו בחשו בקדרה, מה עושים עכשיו? עונה החתם סופר כך 'איברא בעיקור הדין נראה בודאי אם המצא ימצאו ב' עדים כשרים שאינם מבני קהילת קודש כי כולם מעורבים בסיפור הזה, ולא מקורביהם ולא מקרובי הרב, שאלו מאנשי קהילת קודש קיבלו שוחד על הנ"ל, אם כן פשוט כביעי בקודחא' – ביטוי על שאלה שלא מתחילה בכלל, ההלכה ברורה שאין בעיה לאכול ביצים בחלב, 'דהא קבלה ההיא שעל ידי אותו המינוי בטלה מעיקרא שהיו צריכים לומר דעותיהם לשם שמיים כמו שכתב

⁸ שו"ת חתם-סופר חו"מ סימן קס

רמ"א⁹ בהגהה ואמרו על ידי שוחד ומעוור עיניהם, לא מיבעי בקבלת הרב ההוא אלא נמי במה שמיאנו בראשונים היה הכל שלא לשם שמים רק היה בצעם בראש כולם ואפילו אם יהיה מקבלי השוחד מעטים וישארו לו רוב דעות שלא קיבל שוחד מכל מקום הם יאמרו מפני שכבר מאנתם בראשונים על כרחנו היינו מתרצים בזה השלישי ועל כן בטל כל המעשה ההוא'. הוא פוסק בצורה חריפה. אם אנחנו מוצאים שני עדים לא מהקהילה הזו ולא קרובים של אף אחד מהעניין שהם מעידים את הדבר הזה, כל המעשה של הבחירות מתבטל. 'ואפילו הנוטל שכר לדון דינו בטלים משום קנס דרבנן מכל שכן מי שלוקח שוחד שבטל אפילו מן התורה, וזה לשון הרמ"א טובי הקהל הממונים לעסוק בצרכי רבים הריהם כדיינים ואסור להושיב ביניהם'... טובי הקהל הם אנשים שיש להם יכולת לקבל החלטות ציבוריות, גם אותם אסור למנות על ידי שוחד או כל מיני מתנות ודברים כאלו. אנחנו כבר לא מדברים על שוחד קלאסי של דיינים, שיש שני בעלי דינים ואחד מהם משלם כסף כדי להשפיע על הדין, אלא כל התערבות שיכולה להשפיע על מינוי ציבורי אסור להכניס שם שום מתנה ושום כסף ושום שוחד. והמציאות הזו הייתה מציאות מאוד קשה עד שבשו"ת אבני נזר בא ומחרים ממש חרם חמור על כל מי שמערב איזה סכום של כסף בכל התהליכים של הבחירה, וכך כותב האבני נזר¹⁰; 'בשם ה' אלוקי ישראל מודעה רבה, היות כי בשנים האחרונות נעשו לדאבון לבבנו שערוריות בישראל בעניין מינוי הרבנים לעריהם אשר בקצת מקומות קונים את הרבנות בדמים מאת אנשי הקהילה בכלל או בשוחד כסף לאנשים פרטיים או בשניהם יחד עד שבעוונותינו הרבים פשתה המספחת בכמה וכמה עיירות נהייתה להם לחוק שאין הם מקבלים שום רב רק על ידי שוחד ליחידים ולרבים'. הרב צריך לשלם איזה כסף לקהילה אז הוא יקבל את התפקיד הזה. 'וכל כך נעשה להם להתיר עד שבוש לא יבושו לעבור בשאט נפש על דבר המפורש בשולחן ערוך. ובסמ"ע שם שכתוב 'אלקי כסף' – זה האלוקים שלכם, אתם לא מחפשים מישהו שידע לפסוק לכם את הדין אלא מישהו שישלם לכם כסף. שלדעת הב"ח האיסור הוא אפילו היכא דליכא עדיף מיניה'. כאן אנחנו רואים שאפילו כשאין מישהו שעדיף ממך שלא יקנו בכסף. 'אפילו בדליכא דעדיף מיניה, מכל מקום דבאיכא דעדיף מיניה מודה שאסור. והדבר מובן לכל, שאם אנשי הקהילה יתנו בכסף עיניהם בודאי ישיגו תמיד עדיף מיניה דהא נותן הכסף וגודל הקלון יצמח מזה והשפלת קרן התורה ידוע לכל ואין צורך להרבות דברים... ושבח אני את הגאונים המופלגים במדינת פולין הקדושים אשר בארץ המה וייבדלו החיים שהחרימו על יחידים ורבים ועל הנותן ועל המקבל על ידי עצמם ועל ידי שלוחם ושלוחי שלוחם... ולשון החרם שרמז עליו בקיצור אמרים הנה הוא בפנקס עדת ה' בפוזנא עד היום. ובתשובת מנחת אליעזר שאסף כל התקנות והגזירות בענין זה העתיק נוסח

⁹ רמ"א חושן משפט ל"ד, י"ח וסמ"ע שם.
¹⁰ שו"ת אבני נזר יו"ד סימן תס"ה

הכרוז... והביא גם כרוז הנמצא גם כן עד היום בפנקס הארצות אשר בפוזנא בלשון אשכנז המדוברת וזה לשונו: שלא ישתדל שום רב להשיג משרת הרבנות על ידי הלוואה או על ידי מתנה הן על ידי עצמו הן על ידי אחרים. ולא יחזיק ברבנות על ידי כסף וזהב אלהי מסכה כו' והן על ידי כל תחבולה... וכל איש ואיש אשר יקשה לבבו ויאטם אזנו משמוע בקול התקנה הזאת לא יאבה ה' סלוח לו ורבצה בו כל אלה בהיות כי באים אנחנו בברית ובאלה ומקבלים עלינו בקשר אמיץ וחזק לצאת נגד המסרב במערכה לדחותו בשתי ידיים ולהבדילו מכל קהל הגולה שיהיה מנודה ומוחרם לשני עולמות'.

נסיים בדברי ערוך השולחן¹¹ שמגדיר את הדברים בצורה אחרת. 'ולאו דווקא דיין אסור בקבלת שוחד אלא אפילו כל הממונים וכל העוסקים בצרכי ציבור, אף שאין דיניהם דין תורה ואסורים להטות הדין בשביל אהבה ושנאה וכל שכן על ידי לקיחת שוחד אלא הם צריכים לדון לגופו'. נחזור לרא"ש ונסכם. הרא"ש חידש את הנושא של שוחד מאוחר ואני רוצה לדבר על התפיסה של הרא"ש. הרי הרא"ש המציא את זה, אנחנו יודעים ששוחד מגיע לפני הדין במטרה להשפיע על הדין. פתאום הרא"ש ממציא מושג של שוחד מאוחר – מאיפה העניין הזה?

הרא"ש אומר 'דאסור כמו ריבית מאוחרת'. מה הרעיון של ריבית? הרעיון של ריבית אומר שהכסף שאני מלווה למישהו לא יכול לייצר כסף. לא משנה ריבית מוקדמת או לא, הלוואה לא יכולה לייצר כסף. עכשיו נחזור לשוחד – התפקיד הציבורי לא יכול לייצר עבורך כסף. כמובן דמי בטלה, אתה צריך משכורת מיוחדת, אין שום בעיה – אבל זה לא יכול להיות משהו שמייצר עבורך עוד ועוד כסף על ידי כל מיני מתנות, וברור שהמתנות מתקבלות למטרה לא כשרה.

נסכם – הנושא שאנחנו ראינו כאן זה אחד הנושאים הנידונים ביותר בימינו, פחות נדון בספרות הפוסקים כי זו מציאות מוסרית חדשה שלא היינו רגילים אליה. ובאים היום אנשים ואומרים, נתנו את הדוגמה על חבר דירקטריון שלאחר שבחר באמת לשם שמים באדם מסוים לתפקיד ציבורי, מקבל מאותו בן אדם כאות תודה כרטיס זוגי למסעדה יוקרתית בליווי פתק של 'תודה על עזרתך'.

כמובן שמדובר בתהליך נקי ושהכל בסדר, האם הדבר הזה מותר או אסור?

התחלנו בסיפור עם בר חמא שנתן טובת הנאה מסוימת לרב פפי שהוא לא היה דיין. אבל מכיוון שהוא איכשהו היה גורם בדין, מקביל למתמחה בשפה של היום, באים כל הראשונים ואומרים שלא יכול להיות שכך הוא קיבל כי אסור לקבל דבר כזה, ולמרות שזה לאחר מעשה.

אחר כך ראינו את הבן איש חי שכותב את הדברים במפורש, שבאה אליו שאלה על מתמחה שאינו דיין, ואומר שאסור לו לקבל שום דבר כי הוא חלק מהדין ויש לו השפעה על הדין.

¹¹ ערוך השולחן חו"מ ט'

הרב ידידיה הכהן – סוגיות גמרא אקטואליות - "קבלת טובות הנאה במשרות ציבוריות"

הבאנו את הגמרא ביומא, גמרא בעייתית על רבי יהושע בן גמלא שהוא קיבל את הכהונה בתרקיב דינרים. ראינו שכולם מנסים לראות שזה לא אותו רבי יהושע בן גמלא כי זה דבר שהוא בעייתי וקשה. סיימנו בערוך השולחן שאומר שכל תפקיד ציבורי אסור לקבל עליו שוחד, ונתנו את הרעיון המוסרי שעומד מאחורי זה שאתה לא יכול לקבל עבור התפקיד שלך טובות שמייצרות כסף.